

Léderer Pál

Hol az a kurva kalapács?!

Hol az a kurva kalapács?! Amikor otthoni házimunka adódik – az ember amúgy is ideges, mert ostoba, piszlicsaré módon megy el az ideje – meglehetősen gyakran és meglehetősen idegesen szoktam ehhez hasonló kifakadásokra ragadtatni magam. Nos, mindig kérdéses, hogy a „gnósi széauton”, az „ismerd meg tenmagadat” parancsa mennyire követhető eredményesen, én mindenesetre abban az illúzióban fetrengek, hogy meglehetősen felvilágosult, liberális, előítélet-mentes *citoyen* vagyok; semmiképpen nem tekintem magam *machonak*, *hímsoviniszta disznónak*, *szexistának*. Holott, ha jobban belegondolunk... A fenti mondatban a szidalmat, ingerültséget, haragot, a *bántani-sérteni akarás* szándékát kifejező mondatrész ugyanis nem a mondat alanya, a *kalapács*, hanem az alany jelzője, a *kurva*.

Hát kérem... E *melléknévi* és *főnévi* formában egyaránt sűrűn használatos szó mint szidalom többféle előítéletnek is kvintesszenciája. Egyfelől *szexista*, hiszen egy férfiuralmú társadalom sztereotípiáinak (erőviszonyainak) megfelelően a pénzért vásárolt/adott szexuális kapcsolatban részt vevő páros közül csak az egyiket, és szigorúan csak az egyiket stigmatizálja rögzült nyelvhasználattal, s – mit tesz Isten – nem a férfit, hanem a nőt,* márpedig – hogy egy divatjából sajnálatosan kiment szerzőt idézek: „Az embernek az emberhez való közvetlen, természetes, szükség-szerű viszonya a *férfinak* a *nőhöz* való viszonya. (...) Ebből a viszonyból tehát meg lehet ítélni az ember egész művelődési fokát (...) a férfinak a nőhöz való viszonya az embernek az emberhez való *legtermészetesebb* viszonya.”¹

Másfelől *szociális* értelemben is stigmatizáló szó a *kurva*. Egy nehéz, „strapás” – és az esetek jelentős részében vélhetőleg az anyagi megszorultság (pontosabban: az emberhez méltó² megélhetési feltételek tényleges választékának hiánya) miatt felvállalt – fizikai *foglalkozás* stigmatizálódott benne. Szövönő, bírónő... *kurva*. Ezek nem azonos dimenziójú elnevezések. Messzire vezetne, ezért nem megyek bele annak taglálásába, hogy van-e, s ha van, mi az etikai különbség az álcázatlan, nyers prostituált (a *kurva*) és a művezető által a raktárban lefektetett, a kedvezőbb munkaszéria reményétől kiszolgáltatott (!) szövönő, vagy – hogy az etikát, mint az álszent kispolgárok, ne csak a nemi erkölcsre korlátozzuk – a

* Létezik ugyan a *kurvapeccér* szó, de korántsem ilyen egyetemesen átvihető jelentéssel. Nagyon meglepődnék, ha egyszer ilyen kifakadást hallanék: „hol az a kurvapeccér kalapács?”

prostituált (a *kurva*) és a szociográfia íróját „független instanciaként” igazgatásért elítélő bírónő magatartása között...

Én csak azt akarom mondani, kérem szépen, hogy amikor a létra tejet állva elkáromkodom magam, nem érzem úgy, hogy a lenn, a parokettán képviselt értékeim, eszméim és eszményeim optikájából nézve megvetésre méltó gazember lennék.

Hogy még mindig a témánál maradjak: „repedtsarkú”, ennek a kifejezésnek – az erkölcsi elítélésen túl, a századelőn szociálisan is stigmatizáló tartalma volt. Remélem, hosszas bizonygatás nélkül is elhiszik nekem, hogy e stigmatizáló kifejezés az erkölcsileg elítélendő népes halmazán belül csak egy szociálisan jól körülírható részhalmozatra sütődött rá; azokra a hátrányos helyzetűekre, akiknek cipőre valahogy nem tellett. Sőt! A kifejezés az erkölcsi *ítéletet* egybemosta a szociális *helyzetmegítéléssel*! Akinek cipőre nem tellik, az ugyanolyan (rossz), mint akinek az erkölcsi feslettek. Ennek ellenére szentül hiszem, aki ma ezt a kifejezést – eredetere nem is gondolva – használja, az egyszerűen csak kissé ódivatú stílusban beszél, de semmiképp sem szociális igazságtalanságok principi-umainak igehirdetője.

Nem kívánom tagadni, hogy a nyelvi sztereotípiák a megkülönböztetés és megvetés, az elő- és balítélet hordozói ne lehetnének. E sztereotípiákat azonban mégiscsak racionálisan kellene elemeznünk, nem pedig (ha még oly jószándékú!) zsigeri megfontolások alapján értékelnünk. Teljesen igaz, hogy „a nyelv fontos szerepet játszik az észleletek és a beállítódások formálásában”. Az is igaz, hogy a „szexista és rasszista beszédfordulatok megbélyegzésére irányuló kísérletek már jó néhányszor váltak gúny tárgyává”. Ennek ellenére én nem ragadtatnám magam elsietett következtetésekre mindaddig, amíg nem sikerült áttekintenem: e kísérletek hány százaléka tette magát – túlhazbó ellihegettségében – teljesen *jogos* gúny tárgyává.³

A dolgok amúgyis – sajnos – meglehetősen bonyolultak. Egy példát csak. Hogy a *szegénység* és így a *szegény* szó stigmatizáló, azt mi mindahányan, akik *racionális megfontolásból hadakozunk a szegénységi bizonyítvány* bevezetése ellen, nehezen vonhatnánk kétségbe. Ennek ellenére nem szégyellem és nem tagadom, hogy a „halmozottan hátrányos helyzetű” kifejezés helyett becsületesebbnek, emberibbnek tartottam „akkor” is a *szegény* szó használatát, és Hamlet szavait – Poor Yorick – *ma sem akarnám úgy magyarátni, hogy „halmozottan hátrányos helyzetű Yorick”*.

Nem kívánom tagadni, hogy Sally French sok megállapítása jogos. Nem vitás például, hogy *mongol-idióta* és *Down-kóros* nem ekvivalens kifejezések. A nyelvhasználat (és funkcionálása) megértése azonban differenciáltabb elemzést kíván. French a következőket monda: „Az embereket gyakorta fogyatékoságukkal írják le, azaz fogyatékoságukat alanyként (esetleg állítványként), s nem jelzőként használják (...) Ezek a megfogalmazások azt sugallják, hogy a fogyatékoság az egyén legfontosabb, ha nem egyetlen tulajdonsága, az emberi teljességet csupán az egészségi állapotra redukálják.” A fogyatékoság – s itt egyetértek a szerző implicit

kritikájával – *nem* az egyén legfontosabb, még kevésbé *egyetlen* tulajdonsága. De az kétségtelen, hogy a fogyatékos a fogyatékos ember *egyik*, s az esetek többségében vélhetőleg *szembeszökő* tulajdonsága. Ha a szerző idézett mondatát ennek megfelelően írjuk át, ezt kapjuk: „Az embereket gyakorta egy szembeszökő tulajdonságukkal írják le, azaz ezt a tulajdonságukat alanyként (esetleg állítmányként), s nem jelzőként használják.” A *szóhasználat* esetenként lehet stigmatizáló, maga a *nyelvi logika*, amelyre a dolog működik – *semmiképpen nem az*. Hogy egy szembeszökő tulajdonság, egy *differentia specifica* főnevesül, sőt tulajdonnevesül? Ha jól tudom, a Kovács, Juhász, Szabó, Gerencsér, Német, Tót stb. családnevek – vajon stigmatizáló módon-e? – pontosan e nyelvi logika szerint alakultak ki. Hogy a kövér gyereket osztálytársai *Daginak* nevezik (sőt *Röfinék* – lásd A legyen ura), ez kétségtelenül stigmatizál(hat). Hogy a langaléta gyereket *Colosnak* nevezik – ebben semmi diszkriminációt nem érzek. (A görög kormányfőt, Micotakiszt amúgy mindenki *opszilosznak* hívja, ami pontosan „Colos”-nak felel meg, és nem tudok arról, hogy a görög közjogi méltóságok védelme érdekében túl sok ember ellen emeltek volna vádat választási győzelme óta.)

Minthogy az angol nem anyanyelvem, nem tudom, a szerző által felsorakoztatott kifejezéseknek milyen érzelmi, konnotációs holdudvara van, s világos, hogy ezt a problémát a magyar átültetés színvonalas korrektsége sem hidalhatja át. Viszont azt hiszem magamról, hogy magyarul tudok (ami persze nem jelenti azt, hogy más emberek számára egyes szavak ne jelenthetnének mást, mint számomra). Az én számomra a *rokant* szó sokkal kevésbé stigmatizáló, mint a *testihibás* (így, egy szóban), vagy a *fogyatékos* (még akkor is, ha a jelzőhöz főnevet biggyesztve és *fogyatékos embert* mondva tanúbizonyságát adom emelkedett gondolkodásmódomnak, mármint annak, hogy a fogyatékos is embernek vagyok képes tartani).⁴ A *csökkent mozgásképességű* ember kifejezést használva sem teszek egyebet, mint hogy egy fogyatékosra kiemelek és – *pars pro toto* – ezzel jellemzem az *egész* embert. (Toulouse-Lautrec csökkent mozgásképességű volt, deformált testalkatú, ám más vonatkozásban, úgy tudom, számtalan kortársa fölé magaslott.) Nem érzem, hogy a *vak* szónak önmagában stigmatizáló tartalma lenne, még kevésbé érzem, hogy az olyan metaforák, mint *rövidlátó* vagy *elvakult a szexizmussal* vagy a rasszizmussal formáznának rokon-következményű beállítódásokat. Megvallom, nem tudom, hogy a hivatalos *siket* elnevezésnek a hétköznapi *süket* szótól történő elhatárolódása (ami, ha nem tévedek, speciálisan magyar nyelvi jelenség) *mire megy vissza*; annyi bizonyos, soha nem jutott eszembe elszégyellni magam, ha nekem kedves embert azzal cikiztem, hogy azt mondtam neki: *jaj de süket vagy!*

Hogy az „efféle terminológia” keltette sztereotípiát azt sugallja, hogy a fogyatékos emberek „inkább homogén, mint heterogén csoportot alkotnak” – ez kétségtelen. Több annál: törvényszerű. Minden terminológia, minden *névadás* (elnevezés) *klasszifikál, osztályoz*: a világ jelenségeit, objektumait (még ha emberek is azok) a névvel illetett, a néven nevezett csoportba tartozóként besorol egy olyan osztályba, amely önmagán belül

– a klasszifikáció szempontjából – homogénebb, mint a bele nem tartozó „tarka forgatag”. Ennyiben (és csak ennyiben) a *szőkék* is inkább homogén, mint heterogén csoportot alkotnak, de az *esztergályosok* is.⁵ És ha nem látunk kivétnevet abban, hogy például a Magyar Zeneművészek Szövetségét úgy hívják, ahogy, akkor fel nem foghatom, mi baj lehet a Vakok Nemzeti Királyi Intézete nevével. Az első elnevezésének korrekt jogosultságát adja, hogy rekrutációja homogenizáló logikájú, s e logika szerint csak zeneművészek lehetnek tagjai. Feltételezem, hogy az utóbbinak nem lehet tagja (hacsak *honorary memberként* nem), aki nem vak. Hát akkor mégis milyen névvel juttassa kifejezésre, hogy kik a tagjai?

Félreértés ne essék, sok mindenben igazat adok a szerzőnek. Ízlésemből és vérmérsékletemből adódóan nekem sem rokonszenves a *tragédia*, a *szenvedés*, az *áldozat*, a *bátorság*, a *küzdelmes mártíromság* túllihegése. De nem a szavakkal, a túllihegéssel van bajom. Mert a tragédia – a maga térbeli és időbeli érvényességén belül – igenis nem pech, hanem tragédia; a *szenvedés* nem kellemetlenség, hanem *szenvedés*, az *áldozat* nem belenyugvás, hanem *áldozat*... és így tovább.

Hosszan folytathatnám még: a „gondoskodás”, „kliens”, „probléma”, „nehézség”, „szükséglet” szavak kapcsán felmerülő értelmezés számomra mind egyképp problematikus. Úgy érzem, hogy a szerző képtelen *distinkciót* tenni a szavak, szókapcsolatok lexikai jelentéstartalma és a nyelvhasználat szituatív jelentéstartalma között. Hogy klasszikusan közhelyes példát idézzek: a magyar *paraszt* szónak a nyelvhasználatból következően (s a „nyelvhasználat” szó hadd legyen itt „fekete doboza” mindannak, ami társadalomtörténet, hatalmi struktúra, társadalmi integráció, „nemzet alatti társadalom”, második jobbagység, modernizáció terminusokon keresztül kötetnyi terjedelemben lenne megjeleníthető és érzékeltethető) van sértő jelentéstartalma; a francia *paysan* vagy az angol *peasant* szónak nincs. Pedig a szótárban ezeket megfelelően egymásnak.

De a nyelvhasználat nemcsak fekete doboz: saját jogán létező entitás is. Ha a *gondoskodás* vagy *juttatás* szónak ma paternalista (mellék)zöngéje van – és joggal van! – arról nem a szó tehet, hanem *használatának társadalmi gyakorlata*. Nem szavakon kell tehát lovagolni (mert egy meghatározott társadalmi gyakorlat *minden szót elaljasíthat* – most soroljam megalázott és megszorított szavainkat? – hanem a társadalmi gyakorlatot kell megváltoztatni. Egy olyan társadalomban, ahol a „hendikepellekkel” másként fognak bánni, a szavak is mást fognak jelenteni.

JEGYZETEK

1. Marx Károly: *Gazdaság-filozófiai kéziratok*. Kossuth, 1962. 68. old. Kiemelések az eredetiben.

2. Tudom, persze, hogy értékválasztás kérdése, vajon a pénzért hazudott (ha hazudott?) szerelmet, illetve a „kopásálló” testrészt „túlhasználatát”, vagy egy átlag magyar szubproletár életvitelét minősítjük *emberhez méltóbbnak*. Nekem ezzel kapcsolatban meglehetősen határozott véleményem van, amelyet itt nem óhajtánék tételesen kifejteni.

3. Mivel a magyar nyelv nem ismer nyelvtanilag eltérő nemeket, közírodalmunk bizonyos fajta – a művelt Nyugaton ma már gyakori – vitákkal szegényebb. Isten látja lelkem, nem akarok én *humorizálni* azon, milyen problémákat vehet fel az „általános alany” névmással való megjelenítése. „Aki dolgozik, az boldogul...” Ezzel a mondattal a magyarban csak tartalmilag van baj, nyelvtanilag korrekt. Fordítsák le ezt a mondatot egy angol vagy francia feministának... E kérdéskörben járatlan lévén, nem tudom, érte-e már támadás a Bibliát, mely nem átallja azt mondani: „Teremtünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra.” (Vagyis Isten hímnemű... Te jó Isten!)

4. Nem tudnék viszont számot adni arról, hogy a *nyomorék* szót miért érzem stigmatizálóbbnak a *rokkantnál*. Talán azért, mert a szóban ott van a *nyomor(ult)* alak? De a *rokkantban* meg a *belerokkan* ugyancsak érzelmetli hangulatát érzem megjeleníteni.

5. Az teljesen más természetű probléma, hogy az adott szemponton *túlcorduló* homogenitást tulajdonítanak egy-egy ilyen osztálynak. „A zsidók (cigányok, kékszeműek, biciklisták stb.) *mind* olyanok, hogy...”

HOLMI OKTÓBERI SZÁMA

A TARTALOMBÓL:

Petri György
Baka István
Balla Zsófia

versei

Parti Nagy Lajos
Závada Pál

novellái

Brit követségi jelentések a világ különböző országaiból
az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatos helyi reakciókról.

Örkény István: Noteszlapok 1956-ból